

УДК 343.1(477)

БЕЛАНЮК М.В., кандидат юридичних наук, ст. дослідник, учений секретар
Державної наукової установи «Інститут інформації, безпеки і
права Національної академії правових наук України»
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3083-1732>

ТЕОРЕТИЧНЕ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ “ВІЙСЬКОВА ЮСТИЦІЯ” В УКРАЇНІ

DOI: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2\(53\).334262](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2025.2(53).334262)

Анотація: У статті досліджено теоретичні підходи до визначення поняття “військова юстиція”, здійснено аналіз її сутності, структури, історико-правового розвитку в Україні та світі. Проаналізовано зарубіжний досвід функціонування військової юстиції, а також аргументовано необхідність відновлення повноцінної системи військової юстиції в Україні з урахуванням сучасних загроз та вимог воєнного стану. Запропоновано авторське визначення поняття та вказано на його місце в системі публічної влади. Розглянуто також термінологічне розмежування понять “військова” та “воєнна” юстиція, що має важливе значення для формування відповідної законодавчої бази.

Ключові слова: військова юстиція, військовий суд, військова прокуратура, військове правосуддя, збройні сили, правова система.

Summary. The article explores theoretical approaches to defining the concept of "military justice," analyzing its essence, structure, as well as historical and legal development in Ukraine and abroad. Foreign models of military justice are examined, with particular attention to the U.S., France, Poland, and Israel. The paper substantiates the necessity of restoring a full-fledged system of military justice in Ukraine, especially under martial law. An original definition of the term is proposed, and its place in the system of public authority is outlined.

Keywords: military justice, military court, military prosecution, military law, armed forces, legal system.

Постановка проблеми. Проблема нормативного та інституційного забезпечення військової юстиції України набула особливої актуальності в умовах воєнного стану та широкомасштабної агресії РФ проти України. Відсутність повноцінної системи військових судів в Україні створює значні правові прогалини у сфері правосуддя щодо військовослужбовців, унеможливорює ефективне забезпечення дисципліни та справедливості в лавах Збройних Сил України.

Аналіз досліджень. Питання сутності, структури та функціонування військової юстиції в Україні знайшло відображення в низці наукових праць, деякі з яких закладають концептуальні засади цієї галузі знань. Зокрема, до числа авторів, які зробили вагомий внесок у розвиток теорії та історії військової юстиції, належать Бобров Ю.О., Богуцький П.П., Вдовитченко В.О., Заросило В.О., Кальман О.Г., Костенко О.М., Пархоменко Н.М., Пилипчук В.Г., Подоляка А.М., Приходько О.С., Шамара О.В. та інші.

Зокрема, у працях Вдовитченка В.О. розглядаються концептуальні підходи до створення системи військових судів в Україні з урахуванням міжнародних стандартів і досвіду країн НАТО. Автор обґрунтовує необхідність інституційного розмежування загальної та військової юстиції [1; 16-27].

Дослідження Боброва Ю.О. зосереджено на проблемах виникнення та діяльності військових судів упродовж різних етапів державотворення. Вчений розглядає питання

юрисдикції, структури військових судів, їхніх завдань і функцій, організації здійснення судочинства та взаємовідносин військових судів і суддів із командуванням військових формувань. Також автором здійснено аналіз моделей та порядку функціонування військових судів у державах-членах НАТО і Європейського Союзу та обґрунтовано необхідність утворення військових судів в Україні [2; 320].

Богущий П.П. акцентує увагу на історико-правових аспектах розвитку військової юстиції в Україні, аналізує її трансформацію в умовах реформування сектору безпеки і оборони. Автором запропоновано нормативно-правове та інституційне розв'язання проблеми створення системи військової юстиції України в контексті формування та реалізації воєнної політики України [3; 215-223].

Заросило В., Подоляка А. зосередили свої дослідження на проблемах військової юстиції в Україні та порівнянні судових систем окремих країн, які мають досить розвинену систему військової юстиції. Авторами запропоновано авторське бачення щодо запровадження системи військової юстиції в Україні [4; 63-67].

Авторами Кальманом О.Г., Дарнопих Г.Ю., Христичем І.О., Лисодедом О.В., Лукашевичем С.Ю., Погорецьким М.А. у монографії “Запобігання та протидія злочинності правоохоронними органами України” досліджено правові механізми забезпечення військової дисципліни, підкреслено необхідність правового балансу між дисциплінарною відповідальністю та дотриманням основоположних прав людини [5].

У монографії “Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва” за загальною редакцією Пархоменко Н.М. проаналізовано закордонний досвід функціонування військової юстиції, зокрема моделей у США, Німеччині, Польщі та Італії та запропоновано шляхи адаптації окремих елементів до українських реалій [6].

У дослідженнях Пилипчука В.Г. наголошується, що становлення системи військової юстиції України визначається необхідністю забезпечення національної та воєнної безпеки в контексті оборони держави, повоєнного відновлення і розвитку, європейської й євроатлантичної інтеграції України. Становлення системи військової юстиції України визначено як актуальну наукову проблему та окреслено перспективи її вирішення в умовах кризи міжнародного правопорядку та розв'язаної рф широкомасштабної війни проти України, також наголошено на особливостях дії права у воєнній сфері та значенні системи військової юстиції для правового забезпечення оборони держави, захисту прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей [7; 96-114].

У працях Приходько О.С. вивчено стан та окреслено сучасні виклики у правовому забезпеченні прав і свобод військовослужбовців, здійснено оцінку ефективності чинного законодавства та розроблено пропозиції щодо його удосконалення [8; 88-92].

Шамара О.В. проаналізував досвід окремих країн-членів НАТО у сфері підготовки та підвищення кваліфікації сектору безпеки з числа спеціальних служб та запропоновано створення єдиного вищого військового навчального закладу з підготовки та підвищення кваліфікації кадрів сектору безпеки у галузі забезпечення національної безпеки. Автор також доводить необхідність розширення системи демократичного цивільного контролю прокурорським контролем, в рамках побудови Військової юстиції України [9; 201-210].

Разом з тим, попри значний обсяг наукових напрацювань, низка принципових питань залишається невирішеною, зокрема: відсутність єдиного, узагальненого та загальновизнаного теоретико-правового визначення поняття “військова юстиція” в українському правовому полі; недостатність опрацювання структурної моделі

військової юстиції, яка б включала оптимальне співвідношення судових, слідчих, прокурорських та контрольних органів; невизначеність функціональних меж військової юстиції – триває дискусія щодо її юрисдикції над адміністративними, цивільними та дисциплінарними правопорушеннями; відсутність чітких підходів до взаємодії військової юстиції з органами загальної юрисдикції в умовах мирного та воєнного стану; брак системного аналізу правового статусу органів військової юстиції, їх правозастосовної компетенції та процесуальної незалежності.

Таким чином, наукова стаття має на меті не лише систематизувати вже наявні підходи до розуміння військової юстиції, але й сформулювати її теоретичне визначення, що буде відповідати сучасним умовам функціонування національної системи правосуддя та вимогам воєнного часу. Це також дозволить окреслити подальші напрями інституційного розвитку військової юстиції в Україні.

Метою статті є теоретичне обґрунтування поняття “військова юстиція”, аналіз його змісту, структури та значення в системі публічного права України, а також розгляд відповідної термінології та її правових наслідків.

Виклад основного матеріалу. Військова юстиція має глибоке історичне коріння, що сягає часів античності. Так, у Стародавньому Римі існували префекти табору, які виконували функції військових судів.

У середньовічній Європі різні держави формували власні системи військового судочинства в залежності від структури війська та політичної організації.

В Україні зразки військової юстиції простежуються вже в період Козацької держави, зокрема у вигляді козацьких судів.

У Російській імперії функціонували військово-судові палати, а після революції 1917 року й утворення УНР у 1918-1920 роках діяли військово-польові суди.

За радянських часів інститут військової юстиції був повністю інтегрований у загальну систему органів прокуратури й судочинства. Водночас зберігалася окрема військова юрисдикція, зокрема у вигляді гарнізонних і окружних військових судів.

У незалежній Україні у 1990-х роках було сформовано розгорнуту систему військової юстиції, що включала: військові суди регіонів і гарнізонів; військові прокуратури регіонів та гарнізонів; юридичні підрозділи військових формувань; військово-юридичні навчальні підрозділи у складі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого. Крім цього, було запроваджено навчальну і наукову спеціальність “Військове право”, але протягом 2001 – 2012 років в умовах кардинального скорочення військових формувань (їх чисельність у 1991 р. становила понад 1 млн. 100 тис. чоловік) і третього у світі потенціалу ядерної зброї, розпродажу військових об’єктів, техніки і майна, система військової юстиції була повністю зруйнована, а військові суди в результаті судової реформи 2010 року були ліквідовані. Зазначене, як засвідчили події 2014 – 2015 рр. у воєнній сфері, призвело до низки негативних процесів у забезпеченні правопорядку та підтриманні обороноздатності держави.

Аналізуючи зарубіжний досвід розвитку військової юстиції, слід зазначити, що система військової юстиції є ключовим елементом національної безпеки багатьох країн, до прикладу в США військова юстиція діє на основі Кодексу військового правосуддя (Uniform Code of Military Justice (UCMJ)), який забезпечує незалежне слідство, прокуратуру та судочинство, а система апеляції та захисту прав підсудних забезпечує баланс між дисципліною та правами людини.

У Франції військові трибунали функціонують як складова судової системи, але з чіткою підпорядкованістю цивільному контролю.

Польща має досвід збереження спеціалізованих військових судів після вступу до ЄС, з урахуванням стандартів Ради Європи.

В Ізраїлі військові суди діють в рамках Армії оборони Ізраїлю (ЦАХАЛ) і мають високий рівень незалежності, зокрема в умовах постійної воєнної загрози.

Правове регулювання військової юстиції в Україні залишається фрагментарним. Конституція України (ст. 125) не забороняє створення спеціалізованих військових судів, проте відсутність закону “Про військову юстицію” створює законодавчий вакуум, на який вказують провідні науковці, зокрема П. Богуцький, В. Пилипчук, В. Вдовитченко [1;3;7]. Існуючі положення Кримінального, адміністративного, дисциплінарного законодавства не дають змоги забезпечити єдність і системність у підході до юрисдикції щодо військовослужбовців.

Окрему увагу варто приділити термінологічному визначенню поняття “військова юстиція”. Для правильного його застосування насамперед слід дослідити усі складові цього словосполучення, а саме розкрити зміст слів “юстиція”, “військова” чи “воєнна” і, далі простежити його еволюцію, розвитку і застосування та розкрити сучасну інтерпретацію цього поняття дослідниками.

Сучасна вітчизняна правова наука не надає усталеного наукового визначення поняття “військова юстиція”, попри те, що воно досить часто вживається у численних роботах як сучасних дослідників, так і теоретиків і практиків минулого. Чіткого визначення цього терміну, який можна було б застосувати до будь-якої історичної епохи в юридичній літературі знайти важко. Наразі у Верховній Раді України зареєстровано ряд законопроектів, що стосуються військової юстиції, в яких також не розкривається зміст цього поняття.

В юридичній енциклопедії під визначенням “юстиція” розуміється “справедливість, правосуддя, система судових та пов’язаних з їх діяльністю установ. Крім судів до цієї системи включають прокуратуру, органи слідства, адвокатуру, нотаріат, тощо” [10; 499].

У багатомовному юридичному словнику-довіднику юстиція трактується як: правосуддя та система судових та пов’язаних з їх діяльністю установ. Крім судів, до цієї системи включають прокуратуру, органи слідства, адвокатуру, нотаріат тощо. Об’єднуючими засадами для них є їх покликання служити торжеству правосуддя, законності й справедливості, забезпеченню прав громадян [11; 242].

У Короткому словнику юридичних термінів “Юстиція – це: 1. Суд, судова діяльність держави; правосуддя. 2. Сукупність державних органів, що займаються судочинством” [12; 79].

Предместніков О.Г. розуміє поняття “юстиція” як вид правоохоронної та правозастосовної державної діяльності, у якій втілюється судова влада [13; 7-11].

Що стосується терміну “судочинство”, то під ним слід розуміти діяльність судів по розгляду та вирішенню справ, віднесених до їх відома, а також дії інших суб’єктів, які реалізують свої права та обов’язки, вступають у процесуальні відносини з судом (у кримінальних справах – також з органами дізнання, досудового слідства і прокурором). З одного боку, під категорією “юстиція” розуміють систему судів, що здійснюють правосуддя в суспільстві, а з іншого боку, в юридичній науці судам відводиться тільки центральне місце в системі юстиції, а її складовими елементами вважаються також органи державної влади, яких об’єднує виконання головного завдання – забезпечення безумовного та правильного виконання законів, охорона прав і свобод громадян, захист державних і суспільних інтересів, тощо.

Куненко І.С. визначає основні підходи до визначення поняття “юстиція”. Перший підхід (“нульовий”) зводиться до того, що не надає взагалі поняттю “юстиція” конкретно визначеного юридичного змісту й навантаження, і це більше соціальне значення слова “юстиція”, яке в юриспруденції може використовуватися у випадках, де не потрібна чітка передача змісту. Другий підхід (“вузький”) передбачає, що юстиція пов’язана з діяльністю спеціальних судів, квазісудових органів держави, які наділені відповідними повноваженнями щодо вирішення правових конфліктів; юстиція – процедура вирішення спорів у судово-процесуальній формі. Тобто поняття юстиції обмежується сферою правосуддя і пов’язується виключно зі здійсненням судочинства. Третій підхід (“широкий”) зводиться до того, що вчені розглядають юстицію як діяльність держави у встановлених межах, спрямовану на запобігання, виявлення та усунення порушень права або систему органів та установ держави, основним завданням яких є реалізація державної правової політики, що спрямована на підтримання законності, захисту прав та свобод людини та громадянина, забезпечення функціонування системи правосуддя [14; 18-24]. На думку дослідника, під поняттям “юстиція” слід розуміти не лише судові органи держави, але і інші державні органи (прокуратура, органи та установи виконання кримінальних покарань тощо), а також органи і установи, пов’язані із діяльністю відповідних державних органів (адвокатура, нотаріат тощо), діяльність яких, спрямована на запобігання, виявлення та усунення порушення права з метою забезпечення належної реалізації прав і свобод людини, утвердження законності та справедливості.

Враховуючи викладене, що стосується розуміння та наповнення змісту поняття “військова юстиція” слід розуміти не лише судову діяльність (правосуддя), а й сукупність державних органів, що займаються судочинством у військовій сфері.

В окремих законопроектах, що стосуються предметної сфери юрисдикції у військовій сфері зустрічається слово “воєнна” замість “військова”, отже варто дослідити та розмежувати ці поняття.

Мовознавець О. Пономарів пояснює, що слово “військовий” слід застосовувати по відношенню до війська, наприклад військовий обов’язок, військовий квиток, військова диктатура, військова розвідка, військовий округ, військовий трибунал, а слово “воєнний” означає “пов’язаний з війною”, наприклад воєнні роки, воєнний період, воєнний стан тощо [15]. Такої ж думки дотримується й мовознавець О. Авраменко [16].

У сучасній українській юридичній традиції термін “військовий” пов’язується з інституційною належністю до збройних сил, тоді як “воєнний” має ширше значення і охоплює будь-які аспекти, пов’язані з війною (воєнним станом, воєнними злочинами тощо). Саме тому вживання терміну “військова юстиція” є більш коректним і точним, оскільки йдеться про систему органів, що діють постійно, а не лише у воєнний період. Військова юстиція – це не лише інструмент забезпечення правопорядку у війську, а і механізм реалізації правосуддя, що має стабільну інституційну природу [17; 50-55].

Отже, на рівні термінології обґрунтовано вживати термін “військова юстиція” для позначення правової системи в збройних силах, оскільки військова юстиція (military justice) - це окрема правова підсистема у межах національної правової системи, вона стосується військовослужбовців та інших осіб, які виконують обов’язки військової служби, в окремих випадках і цивільних осіб.

Щодо наукових підходів до визначення поняття “військова юстиція” - у науковому дискурсі існують різні погляди.

У політологічному словнику-довіднику “Військова юстиція: 1) сукупність військово-судових установ (військова прокуратура, військовий трибунал) 2) діяльність військово-судових органів” [18].

У Військовому енциклопедичному словнику зазначено: “військова юстиція – система військово-судових, військово-слідчих, прокурорських і інших органів, які виконують правоохоронні функції у Збройних Силах” [19].

На думку О.Адамюка під “військовою юстицією” у широкому сенсі слід розуміти спільну діяльність державних органів по реалізації військового законодавства, які організовують, реалізують і контролюють правовідносини у військовій сфері, а у вузькому сенсі - діяльність військових судів, які здійснюють судову владу у військових формуваннях [20].

В. Шишкін під “військовою юстицією” розуміє кілька напрямів предметної діяльності, які можуть здійснюватися різними органами: підтримання правопорядку серед військовослужбовців – військовою поліцією; проведення дізнання - командирами військових частин; надання юридичних консультацій - адвокатурою; розслідування злочинів та висунення обвинувачення - військовими прокурорами або командирами військових частин; розгляд справ - військовими судами (трибуналами) [21].

А. Волянук під цим поняттям визначає систему державних профільних органів, на які покладено повноваження та функції щодо підтримання правопорядку серед військовослужбовців, проведення превентивних дій, розслідування кримінальних правопорушень та безпосереднє притягнення до відповідальності військовослужбовців [22].

В. Вдовитченко трактує термін “військова юстиція” як “спеціалізований інститут правосуддя, що функціонує в умовах воєнної специфіки” [23; 36-40].

П. Богуцький та В. Пилипчук наголошують на комплексному характері військової юстиції як частини системи національної безпеки [24; 25, 45].

На думку А.Толеуханова забезпечення правопорядку у військах, попередження, виявлення і припинення військових правопорушень і злочинів входить до кола основних завдань цілого ряду правоохоронних органів, які в широкому сенсі слід розглядати як систему органів військової юстиції [26].

М. Вашакмадзе визначає “військову юстицію” як окрему правову систему, яка застосовується до військовослужбовців, а в деяких випадках – і до цивільних осіб, діяльність яких тісно пов’язана зі збройними силами. Головною метою військової юстиції є збереження дисципліни, належного порядку в збройних силах та забезпечення їх боєздатності [27]. Вона зазначає, що структури, правила та процедури, що застосовуються у військовій юстиції, можуть суттєво відрізнятися від цивільних аналогів. У багатьох випадках військова юстиція функціонує як окрема система правосуддя з більш суворими правилами та процедурами, направленими на забезпечення внутрішньої дисципліни та боєздатності збройних сил. Теоретично, це може порушувати питання цивільного контролю над збройними силами, дотримання міжнародних стандартів прав людини, таких як гарантії справедливого правосуддя.

Отже, можна виділити три основні підходи до розуміння військової юстиції: а) процесуальний, відповідно до якого військова юстиція визначається як особливий порядок вирішення спорів або як вид судочинства; б) інституційний, при якому військова юстиція характеризується як система спеціалізованих судів у військовій сфері; в) функціональний, де акцент робиться на здійсненні державою функції захисту прав та свобод військовослужбовців та прирівняних до них громадян.

29 жовтня 2019 року в м. Києві під час Міжнародної науково-практичної конференції “Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України”, в якій взяли участь представники Верховної Ради України, суб’єктів сектору безпеки і оборони та інших державних органів, навчальних закладів і наукових установ України, а також представники посольств країн-членів ЄС і НАТО в Україні, було розглянуто питання щодо захисту конституційних прав і свобод військовослужбовців та членів їх сімей, відновлення системи військової юстиції та її складових, визначення їхніх завдань і функцій, організації досудового розслідування військових злочинів, злочинів проти миру, безпеки людства та міжнародного правопорядку, питань демократичного цивільного контролю над сектором безпеки і оборони, а також адаптації національної системи військової юстиції до стандартів країн-членів НАТО. За результатами обговорення конференція рекомендувала: віднести до основних складових національної системи військової юстиції: спеціалізовані військові суди; спеціалізовану прокуратуру у воєнній сфері; державний правоохоронний орган зі спеціальним статусом у воєнній сфері (Військова поліція України або Державна служба військової юстиції); юридичні підрозділи військових формувань; військово-юридичні навчальні підрозділи у складі Київського національного університету імені Тараса Шевченка та Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого, а також відновлену 2018 року наукову і навчальну спеціалізацію “право національної безпеки та військове право” [28].

У різні історичні періоди розвитку держави її судова діяльність у військах могла здійснюватися: загальнодержавними судовими структурами або їх складовими частинами; спеціалізованими підсистемами державних органів, що мають свої особливі завдання та принципи організації, або побудованими на засадах, схожих з загальними. Нестабільний склад елементів, які утворюють військову юстицію, в кінцевому рахунку і обумовлює представлену вище різноманітність формулювань щодо суті цього правового явища. У той же час не можна забувати і про те, що та чи інша організаційна форма військової юстиції, як зовнішня (місце в системі органів державної влади), так і внутрішня (військовий судоустрій), є лише способом вираження її змісту. Вона визначається характером правосудної діяльності у військовій сфері в даний історичний період, визначеним через аналіз специфіки процесуальних форм цієї діяльності (якщо вона є, то можна вести мову про військове судочинство), яка, в кінцевому рахунку, залежить від ступеня відповідності цілей та завдань цієї діяльності призначенням правосуддя в державі взагалі. Враховуючи те, що діалектика взаємозв’язку форми і змісту, припускаючи їх взаємний вплив один на одного, залишає визначальне значення все ж за змістом, в загальному сенсі військову юстицію можна визначити як інститут, що відображає специфіку здійснення правосуддя у військовій організації держави.

Узагальнюючи наукові погляди вчених, можна віднести до структури військової юстиції:

військові суди, які розглядають справи щодо військових злочинів, дисциплінарних порушень та справ, пов’язаних із виконанням військової служби;

військову прокуратуру, яка підтримує обвинувачення та здійснює нагляд за дотриманням законності у військах;

військову поліцію, яка проводить досудове розслідування у справах, де фігурують військовослужбовці та прирівняні до них особи;

юридичні підрозділи, які проводять службові розслідування у військових формуваннях, здійснюють захист прав і інтересів військовослужбовців та представництво у судах;

військову адвокатуру, яка забезпечує правовий захист підозрюваних, обвинувачених та інших учасників процесу.

Висновки

1. Поняття “Військова юстиція” є складним і багатовимірним. Його зміст охоплює як інституційний, так і правовий рівень функціонування системи спеціалізованого правосуддя. Вживання терміну “військова”, а не “воєнна”, є обґрунтованим з точки зору юридичної термінології та відповідності до міжнародних стандартів.

2. Військова юстиція займає певне місце в системі публічної влади, вона є частиною судової влади, але виконує також функції правоохоронної системи в межах Збройних Сил України. Її діяльність має координуватись з цивільною владою, забезпечуючи баланс між національною безпекою та правами людини.

3. Запропоновано авторське визначення поняття: “Військова юстиція України” - це інституційно-правова система спеціалізованих органів (військових судів, прокуратури, слідства, адвокатури), що забезпечує реалізацію функції правосуддя щодо військовослужбовців та осіб, прирівняних до них, у мирний і воєнний час, відповідно до норм національного та міжнародного права.

3. Україна потребує глибокої реформи сфери військової юстиції, яка має базуватись на вітчизняній правовій традиції, досвіді зарубіжних країн та реаліях воєнного часу. Практичні наслідки та перспективи реформування:

- необхідність прийняття окремого закону “Про військову юстицію” з чітким визначенням компетенції та структури органів військового правосуддя;
- відновлення системи військових судів з можливістю їх мобільного функціонування у зонах бойових дій;
- інтеграція міжнародного досвіду, зокрема щодо стандартів справедливого судочинства та незалежності суду;
- забезпечення незалежного фінансування та кадрової підготовки для ефективного функціонування органів військової юстиції.

Використана література:

1. Вдовитченко В.О. Система військової юстиції як частина військової організації України. *Вісник Національної академії прокуратури України*. 2019. № 2. С. 16-27.
2. Бобров Ю.О. Проблеми становлення та розвитку системи військових судів в Україні : монографія / Ін-т інформації, безпеки і права Нац. акад. прав. наук України. Харків : Право, 2025. 320 с.
3. Богуцький П.П. Воєнна політика і система військової юстиції: синергія воєнної безпеки. *Наука і оборона*. 2022. №1. С.10-15. URL: <http://nio.nuou.org.ua/article/view/263342>
Богуцький П.П. Система військової юстиції України: теоретико-прикладний аспект. *Інформація і право*. 2023. № 3 (46). С. 215-223 DOI: URL: [https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3\(46\).287256](https://doi.org/10.37750/2616-6798.2023.3(46).287256)
4. Заросило В., Подоляка А. Окремі питання проблем розвитку військової юстиції в Україні. *Наукові праці Міжрегіональної академії управління персоналом*. Юридичні науки. Випуск 2 (65). 2023. С.63-67.
5. Запобігання та протидія злочинності правоохоронними органами України : монографія / Кальман О.Г., Дарнопих Г.Ю., Христич І.О., Лисодєд О.В., Лукашевич С.Ю., Погорецький М.А. Х. : ІВПЗ АПРН України, 2008. 284 с.
6. Правотворення і правотворчість в умовах воєнного стану та миробудівництва : монографія / Н.М. Пархоменко, О.В. Скрипнюк, Н.М. Оніщенко, Є.Б. Кубко, Л.О. Макаренко ; НАН України, Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького ; за заг. ред. Н.М. Пархоменко. Київ : Парламентське вид-во, 2023. 307 с.

7. Пилипчук В. Г., Богуцький П. П., Беланюк М. В. Проблеми становлення системи військової юстиції України. *Вісник Національної академії правових наук України* / редкол.: В. Журавель та ін. Харків : Право, 2024. Т. 31, № 2. 324 с.
8. Приходько О.С. Правове забезпечення прав і свобод військовослужбовців Збройних Сил України та осіб, звільнених з військової служби: сучасні виклики та перспективи. *Електронне наукове видання «Аналітично-порівняльне правознавство»* – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет» № 02. 2025. С.88-92.
9. Шамара О.В. Шляхи забезпечення ефективної підготовки та підвищення кваліфікації кадрів для системи органів Військової юстиції України. *Право і суспільство*. Науковий журнал. №1, Том 2 (2024). – С.242-249; Шамара О.В. Демократичний цивільний контроль в рамках побудови військової юстиції України. *Інформація і право*. 2024. № 3 (51). С.201-210.
10. Юридична енциклопедія: В 6 т./ Редкол.: Ю.С. Шемшученка (голова редкол.) та ін. – К.: Укр.енцикл.Т.6: Т-Я.-2004.-768 с.
11. Багатомовний юридичний словник-довідник / І.О. Голубовська, В.М. Шовковий, О.М. Лефтерова та ін. К. : Видав.-поліграфічний центр "Київський університет", 2012. 543 с.
12. Бардінова А. О. Короткий словник юридичних термінів, пов'язаних із законодавством, правовими нормами, освітою: [довідкове видання] / А. О. Бардінова, укладач, за участі М.В. Гриньової. Полтава : Сімон, 2021. 169 с.
13. Предместніков О.Г. Юридичний бюллетень. Випуск 6.2018, URL:http://www.lawbulletin.oduvs.od.ua/archive/2018/6_2018/3.pdf
14. Куненко І. С. Сучасні методологічні підходи щодо визначення поняття «юстиція». *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2022. № 6. URL:http://apnl.dnu.in.ua/6_2022/3.pdf
15. О. Пономарів щодо трактування слів «військовий» та «воєнний» URL: <https://r2u.org.ua/forum/viewtopic.php?t=2423>
16. Авраменко О. Військовий чи воєнний: мовознавець пояснив, у чому полягає різниця URL: <https://www.unian.ua/curiosities/voyenniy-chi-viyskoviy-avramenko-poyasniv-u-chomu-vidminnist-12446415.html>
17. Беланюк С.М. Військова юстиція як елемент забезпечення обороноздатності держави. *Військово-правовий вісник*. 2021. №2. С. 50-55.
18. Політологічний словник-довідник. URL: www.politike.ru
19. Юстиция военная URL: http://voenniy_enciclopedicheskiy.academic.ru/1396/ЮСТИЦИЯ_ВОЕННАЯ.
20. Адамюк О.І. URL: http://elib.bsu.by/bitstream/123456789/43922/1/38_адамюк.pdf.
21. Військові суди через призму правової держави Автор: Шишкін В. (кандидат юридичних наук). *Право України*. 2004. № 4. Опубліковано: 15.08.04. URL: LawSchool.lviv.ua
22. Воляннюк А. Система військової юстиції України: ретроспектива та сучасний стан. URL: <https://militaryni.com/uk/blogs/systema-vijskovoyi-yustytsiyi-ukrayiny-retrospektyva-ta-suchasnyj-stan/>
23. Вдовиченко В.І. Теоретичні засади військової юстиції. *Право і безпека*. 2022. №1. С. 36-40.
24. Богуцький П. П. Право національної безпеки та військове право: сучасні виклики : навчальний посібник / П. П. Богуцький ; Державна наукова установа «Інститут інформації, безпеки і права НАПрН України». Київ; Одеса : Фенікс, 2023. 252 с.
25. Богуцький О.П. Військова юстиція: поняття, структура, проблеми. *Юридичний часопис*. 2020. №3. С. 44-49.
26. Военная юстиция / Толеуханов А.А. *Юрист*. 2003. № 12. URL: <http://www.law.edu.ru/doc/document.asp?docID=1236662>.
27. Вашакмадзе М. Особливості військової юстиції : практичне керівництво / Міндія Вашакмадзе – Женева : DCAF, 2018 URL:

https://www.dcaf.ch/sites/default/files/publications/documents/DCAF_Military-Justice_Practice-Note_UKR_Final.pdf.

28. Рекомендації міжнародної науково-практичної конференції «Система військової юстиції у забезпеченні національної безпеки України» URL: https://ippi.org.ua/sites/default/files/rekomend.konferenciyi_-_29.10.2019_-_sayt.pdf.

~~~~~ * * * ~~~~~
